Ива Д. ГОЛИЈАН*

Агенција за привредне регистре

ДОИ: 10.5937/bezbednost2101167G

УДК: 316.624:796.09

364.632:343.343.3]:796.332

Прегледни научни рад

Примљен: 23. 7. 2020. године

Ревизија: 17. 8. 2020. године

Примљен: 4. 3. 2021. године

Насиље у спорту и хулиганизам

Апстракт: Циљ овог рада је да укаже на структуру и неке механизме генерисања спортског насиља (насиља у спорту). На основу социолошке анализе, у раду се заступа становиште да је насиље у спорту последица концепција самог спорта као насиља. Ово се насиље, у савременом виду, јавља као неолиберални императив такмичења и победе, односно као наглашавање потребе да индивидуе у процесу међусобног надметања актуелизују своје предузетничке потенцијале. Такође, овај текст настоји да актуелне законе о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама сагледа у ширем социолошко-политичком кључу. Када је реч о спорту, односно спортском насиљу, то значи да превенција претпоставља промену оних друштвених релација које суштински омогућују насилно понашање навијача.

Кључне речи: спорт, спортско насиље, спорт као насиље, неолиберализам, спортска парадигма.

Увод

Однос спорта и насиља и даље представља извесну непознаницу за савремену социологију (Кокловић, 2010: 34), која још увек није разрешила проблем односа друштвене девијантности и катарзе, односно друштвене контроле агресивности. Када „пражњење“ агресивности постаје друштвено девијантно понашање, односно када се катарза претвара у атак на ред и мир у друштву?

* janjniiva@gmail.com докторанд Правног Факултета Универзитета у Београду

У ту сврху, одмах треба поставити питања о *насиљу у спорту* и *спорту као насиљу*. Најпре је, међутим, потребно успоставити неко одређење насиља. Ми ћемо овом приликом следити интерпретацију коју пружа социолог Драган Коковић: „За ширу дефиницију насиља карактеристично је да се оно може изражавати ‘са стварном или умишљеном радњом, речима или без речи, физичким деловањем, са штетом коју проузрокујемо себи или другима, с облицима које друштво или друштвене групе одобравају или не, где жртва за насиље зна или не зна’“ (Koković, 2010: 32–33).

Одмах треба обратити пажњу на завршни део овог одређења, према којем жртва изложена насиљу не мора нужно имати свест о томе да је подложник насиља. Ако то применимо на односе у спорту, сам систем такмичења, који афирмише беспштедну селекцију, односно елиминацију, па тиме и одстрањивање из врхунског спорта оних који нису довољно „ангажовани“, представља свакако одређени облик насилности. Ради се о својеврсној повратној спрези. Као што структура спорта представља моћни идеолошки механизам, којим се оправдава само либерално-капиталистичко уређење друштвених односа (подређених „законима тржишта“), тако се ова либерална парадигма повратно поставља као императив уређења односа у спорту. Од спортисте се тражи да, као најамни радник, пружа што је могуће већи допринос, што укључује максималну експлоатацију, у корист спонзора, рекламних агенција и других субјеката обрта капитала. Истовремено, спортиста, који је подложник овог механизма насиља, и сам постаје вршилац насиља, подређујући свом успеху тим који ради за њега, агенте и менаџере који треба да брину о његовом ангажману и заради. Тај систем насиља је заправо толико широк да су *подложници* истовремено и *насилници*, одређени структуром из које се не може изаћи чак ни у буквалном смислу (завршетак активне каријере тенисера или боксера понајвише зависи од њихових „спонзора“, односно од интереса оних који њиховим ангажовањем остварују обрт капитала).

У том смислу, сам врхунски спорт постаје својеврсна структура насиља. Императив победе је слика императива ефикасности. Успеху и ефикасној игри подређене су иманентне вредности спорта као игре. За врхунске спортисте такмичење постаје облик „отуђеног рада“, јер је игра подређена императиву успеха. Насиље

на спортским теренима, грубост игре, лично ривалство међу играчима – у том су контексту најјаснији показатељи ланца насиља.

Упркос томе што теоретичари либерализма насиље приписују људској природи, па дозу агресивности у том контексту не везују за капиталистичке друштвене односе, евидентно је да са успостављањем капиталистичког друштва долази и до повећања насиља (Koković, 2010: 35).

Облици насиља постају суптилни, и утолико често невидљиви за његове подложнике. У том смислу, само функционисање друштва, под парадигмом економске ефикасности, постаје један *насилни механизам*. Институције грађанског друштва сузбијају насиље у непосредном облику (у том се контексту данас говори о превенцији и заустављању партнерског насиља или насиља у породици), али се зато повећава институционално насиље, јер друштвени односи приморавају подложнике да одступе од иманентних својстава људске егзистенције.

Насиље, глобално друштво и хулиганизам

У глобалном друштву се облици насиља персонализују, односно указује се на потребу да се јасно одреде њихови починиоци. У ту се сврху, на пример, јасно персонализују терористичке организације, а њихове вође јавно проказују као непријатељи цивилизације. С друге стране, институционални облици насиља постали су анонимни. Како упрети прстом у насиље *императива ефикасности* или *закона тржишта*? Починиоци овог насиља су успешно сакривени иза самог механизма насилности, па се ствара привид да су поменути друштвени односи „природни“, односно да, будући да нема насилника, не постоји ни насиље.

Тако је институционално спутавање индивидуалног насиља замаглило насиље које производе саме институције, односно сам поредак који продукује институционалну борбу против насиља појединаца (Marcuse, 1983: 86).

Ти односи у потпуности доминирају у концепцији врхунског спорта. Међутим, и када је реч о конзументима, публици великих спортских догађаја, ту је спорт као насиље на посебан начин у служби оправдавања односа доминације о којима говори Маркузе (Marcuse). За оне који обављају „нестваралачки рутински

рад“, спорт представља механизам компензације за оно што је инхибирано у обављању њихових друштвених функција; то се манифестује путем сублимације агресије приликом праћења борилачких спортова, или самим насилним понашањем у оквиру навијачких група.

У ту групу свакако спада навијачко насиље. Иако насиље на стадионима или дивљање на улици не можемо једнозначно посматрати као свесну или несвесну реакцију на друштвену репресију, јер његове форме су многоструке, у овом тексту поћи ћемо управо од проказивања друштвене репресије као иницијума за провалу насиља конзумента великих спортских догађаја.

Насиље на стадионима захтева да се најпре обазremo на потребу навијача да долазе на стадион и на специфичан начин бодре одређени тим. У социопсихолошком кључу, та се потреба може објаснити као одбрамбени механизам *идентификације*, односно својеврсне потраге за идентитетом такозваних „крњих егзистенција“. Међутим, постоје и други облици идентификације, који не потребују никакав насилни ангажман, а такозвано активно навијање претпоставља, чак и у својој најмирнијој варијанти, одређене облике понашања који прекорачују уобичајене друштвено прихватљиве форме (на стадионима се галами, певају се скарадне песмице, вређа се и омаловажава противнички тим или његови навијачи, изражава се отпор према органима реда).

Провала насиља, према томе, не мора бити одређена идентификацијом са спортским клубом за који се навија. Акумулирана агресивност, уосталом, може бити испражњена чак и безначајним поводом, који сам по себи није у директној вези са њеним узроком (у психологији ово се назива – *трансфером агресивности*). У ситуацијама какве су фудбалске утакмице постоје ситуациони услови који поспешују провалу агресивности (Davidović, 2014: 31).

Разуме се, сама поларизација публике, јасно подвајање „наших“ и „њихових“, већ само по себи представља плодно тле за испољавање агресивности. Међутим, треба имати у виду да се агресивност не испољава само на стадионима, односно да су дивљања навијача често далеко израженија у градској средини, када се уништавају јавна добра, разбијају киосци, краде роба из продавница.

Насилни навијачи су, како то показују социолошка истраживања, углавном припадници маргинализованих друштвених група, баштињени у такозваној „култури сиромаштва“. Према истраживањима, просечни „хулиган“ је стар 22 године, незапослен је и нема јасну друштвену перспективу (Оташевић, 2014: 4). Јавна добра, уређене тргове, светлוצаве излоге, у том смислу, он не доживљава као заједничку тековину, већ као манифестације неког другог света, чије вредности и благодати он не може да конзумира (Radović, Knežević, 1992: 122).

Разуме се, овако испољено насиље, проистекло из незадовољства властитим социјалним статусом или друштвеним вредностима које остају недохватљиве, може бити инструментализовано у различите сврхе. Расизам и националсоцијализам у том смислу нису истински мотиви за насилно понашање, него *облик делинквентне артикулације* незадовољства, чији изворни социјални разлози често остају скривени. У глобализованом свету, сукоби навијача који подржавају националне тимове, према томе, немају нужно националистички, односно антиглобалистички смисао. Припадност нацији, уосталом, само је виртуелна, јер су навијачи, колико и сви остали, одређени односима које диктира глобално тржиште, а нација је у овом контексту социјална форма у којој се артикулише бес због властите социјалне искључености. Подржавање тима, идентификација са победом и протести после пораза, који све чешће укључују и искаљивање беса над играчима тима за који се навија, симболизују изворни смисао хулиганства – осећање инфериорности због испадања (губљења) у социјалном такмичењу и настојање да се тај друштвени пораз симболички надомести (Arnot, Usborne, 1999: 216).

Насиље и друштвено-правна палијатива

У научној јавности постоје приступи који насиље у спорту посматрају изван сталешко-класне парадигме, коју смо ми у претходном делу овог рада ставили у први план. Као пример који треба да потврди ову тезу наводи се да је ескалација навијачког насиља током седамдесетих година прошлог века погодила и развијене земље Запада, када још није било ни наговештаја предстојеће економске кризе.

Поменуте интерпретације, међутим, не узимају у обзир да су хулигани и у развијеним државама углавном млади људи из предграђа, припадници нижих друштвених слојева. С друге стране, сам појам „оскудице“ је друштвени феномен, односно *немаштина* се увек може разумети као одређени вид социјалне неиспуњености. У друштву у коме сви у нечему оскудевају, недостатак одређених артикала не доживљава се као облик социјалне неправде, него као *природна* неминовност. На пример, у временима када медицина није била на оном степену развоја на коме се данас налази, масовно умирање од одређених болести није имало наглашену социјалну димензију. Од туберкулозе су умирали припадници свих друштвених слојева, иако је владало уверење да она ипак погађа оне који су, због неухрањености, подложнији оболевању. Међутим смртни исход био је најчешће неминован, свеједно из ког друштвеног staleжа је долазио оболели.

Термин „хулиган“ потиче из енглеског језика, а постоје две верзије етимологије ове речи (Ђорић, 2000: 379–400). Према првој верзији, термин потиче из полицијских извештаја из 1898. године, односно од имена једног од чланова трочлане банде Хулиган – Худлум – Ларкин (Hooligan – Hoodlum – Larkin), познатој по охолости и суровости (Lieberman, 2005: 120), који су погубљени за време владавине краљице Викторије. С друге стране, према Контону Луису и сарадницима, Хулиган је презиме имиграната из Ирске који су крајем XIX века живели у Лондону и „терорисали Ист енд.“ Термин је први употребио један британски новинар, који је у свом извештају младе изгреднике назвао „хулиганима“. Пре употребе поменутог термина, у Великој Британији коришћен је термин *thugs*, који означава разбојнике, убице, пљачкаше, али и неотесанце и грубијане (Filipović, 1990). Термин *thug* је и даље у употреби у Великој Британији, што сугерише да појава насиља на спортским манифестацијама у ствари води порекло из неког примарно девијантног понашања, које иницијално није у вези за навијачким насиљем.

С друге стране, дефиниција хулиганизма подразумева разумевање генезе ове друштвене појаве. Наиме, иако је хулиганизам у вези са друштвеним променама које су последица развоја капитализма, овај се термин углавном повезује са понашањем навијача, и то претежно на фудбалским утакмицама. У том

смислу, термин *хулиганизам* означава социјалну појаву у којој одређене друштвене групе испољавају идентитет са фудбалским клубом или националним тимом, а ова се идентификација манифестује као *расизам* и *ксенофобија*.

Дакле, упркос томе што се термином *хулиганизам* именује превасходно насилно понашање навијачких група, није оправдано да се његово значење сведе на понашање навијача. Другим речима, генеза хулиганизма је сложенија, и не треба да буде интерпретирана као појава која прати искључиво спортске, нарочито фудбалске утакмице. На то у извесном смислу упућује и извештај Европске уније о хулиганизму, у коме се каже: „Хулиганизам је насиље против људи, уништавање имовине, чињење кривичних дела под дејством алкохола, и друго нарушавање мира, крађа и препродаја карата за утакмице...” (Ramón, Spaaíj, 2006: 360).

У овом смислу треба испитати однос између појмова *хулиганизма* и *девијантног друштвеног понашања*. И у једном и у другом случају, наиме, ради се о облицима *социјалне дезоријентације*, несналажења у друштвеном контексту, из кога исходи понашање које није у складу са друштвеним нормама (Bodin, Robène, Héas, 1997: 46).

Та се друштвена дезоријентација може повезати са облицима хулиганства почев од седамдесетих година прошлог века, односно растућим незадовољством сиромашних слојева становништва, нарочито у Великој Британији. Наиме, како то истиче Бодин са сарадницима, после неколико неуспешних лабуристичких влада, растуће незапослености и претећег банкрота државе, на политичку сцену ступа влада Маргарет Тачер – позната не само по болним социјалним резовима, него и по доктрини друштвене *дерегулације* (Mignon, 1996: 98). Либерализација тржишта и социјалне мере које нису ишле у прилог радничкој класи условиле су, у том смислу, нови облик хулиганства, који у спортским манифестацијама налази погодан начин за испољавање нагомиланог незадовољства, које примарно нема везе са спортом.

Доминик Бодин (Dominique Bodin) и сарадници указују на промене до којих долази после либералних реформи које је спровела Маргарет Тачер. На то такође указује Јан Тејлор (Ian Taylor). Према његовим радовима, развој хулиганизма у Великој Британи-

ји, односно појава спортског, навијачког хулиганизма, условљени су двома битним променама у британском друштву. Најпре, долази до *буржоизације* спорта. Фудбал, као примарно радничка игра, добија другачију форму – на делу је професионализација фудбалских клубова, повећавају се стандарди и зараде играча, само такмичење поприма другачији смисао, који следи капиталистичку парадигму (о чему ће више речи бити у наставку овог поглавља). Исто тако, фудбал се *интернационализује*, у циљу остваривања већег профита власника клуба, и на тај начин додатно интегрише у буржоаски систем (Taylor, 1982). Британска економска криза, а потом и мере које је спровела Маргарет Тачер, узроковале су да се незадовољство радника стопи са незадовољством због буржоизације и интернационализације фудбала. Самим тим, облик агресивности који је пратио понашање навијача до половине прошлог века, сада се радикализује. Навијачи насиљем изражавају своје друштвене фрустрације.

Прекретница се одиграла после 29. маја 1985. години, када је у немирима на стадиону „Хејсел“ погинуло 39 навијача „Јувентуса“, а 600 је повређено. Та фудбалска утакмица између енглеског „Ливерпула“ и италијанског „Јувентуса“ иницирала је доношење Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, коју је Савет Европе донео 19. августа 1985. године у Стразбуру.

Ова конвенција, коју је убрзо ратификовала већина земаља Западне Европе (Конвенцију је ратификовала и СФРЈ), још у преамбули указује на потребу да се навијачко насиље сузбија у подручју у коме се примарно јавља. Тако су предвиђене посебне улоге такозваних независних спортских органа, који о томе треба да брину, од тренера и играча као активних учесника спортских приредби, до група навијача као њихових пасивних учесника (European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Evants and in particular at Football Matches, 1981: 2).

У преамбули *Европске конвенције* стоји да су државе чланице Савета Европе свесне да овај проблем може да угрози начело садржано у Резолуцији (76) 41 Комитета министара Савета Европе, која је позната као „Европска повеља о спорту за све“.

У поменутој резолуцији (повељи) истакнута је потреба да се спортске активности приближе што је могуће већем проценту

становништва, не само у функцији очувања здравља и физичког благостања, него и због тога што је спорт посматран као универзални медијум за успостављање добрих међународних и међунационалних односа (*Evropska povelja o sportu za sve*, 2001, члан 1, тач. 2).

У тексту *Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама*, примећено је, дакле, да су за актуелну ситуацију, која је довела до трагедије у Белгији, одговорни и сами односи у спорту, то јест заостравање ривалитета, које је утемељено на наглашавању императива победе. На тај начин, спорт као игра уступа место примату такмичења, а овај се ривалитет потом преноси и на навијаче (Ђулијаноти, 2008: 213).

Надаље, *Европска конвенција* из Стразбура, у преамбули, подсећа и да су узроци насиља генерисани изван подручја спорта, односно да је спорт инструментализован, па тако, уместо да делује у правцу супротном од заостреног конфронтирања, он постаје још једно средство на коме долази до сучељавања и ривалитета (Закон о ратификацији Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, 1990, став 8). Међутим, овај документ не указује на узроке ривалитета, који није одређен сучељавањем репрезентација националних држава, већ пре свега сучељавањем компанија и корпорација које стоје иза великих спортских колектива. У том смислу, генерисање насиља се променило у односу на догађаје на „Хејселу“.

Нови облици хулиганизма, који се са спортских догађаја, трибина и стадиона све чешће шири на улице и градске четврти, показали су да Конвенција из Стразбура треба да буде ревидирана и допуњена. Сама пракса сузбијања нових форми хулиганизма захтевала је нови оквирни документ. Из тог разлога, тридесет и једну годину после Конвенције из Стразбура, 2016. године, донета је Конвенција Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, сигурности и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским догађајима, која у потпуности замењује Конвенцију из 1985. године. Основна новина те конвенције, како то сугерише сам њен назив, јесте *интегрисан приступ* главних актера заинтересованих за сузбијање навијачког насиља. Осим усредсређености на посетиоце спортских приредби који испољавају насилничко

понашање, нова конвенција посвећена је и општој безбедности на спортским догађајима и услугама које имају утицај на понашање навијача. Такође, она указује на потребу за разумевањем утицаја економских, друштвених и политичких промена на појаву хулиганског понашања (Ђурђевић, 2018: 145).

Конвенција Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, сигурности и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским догађајима потписана је 30. септембра 2018. године. Потписало ју је тридесет земаља (претходну Конвенцију потписале су 42 земље), а ратификована је у Француској, Монаку, Пољској, Норвешкој, Молдавији и Руској Федерацији (Ђурђевић, 2018: 146).

Појам услуге односи се на широк спектар производа спортске индустрије. Док на једној страни спортска индустрија подразумева све савршенија техничка помагала, која повећавају ефикасност тренинга, или саму игру чине бржом, динамичнијом и занимљивијом, на другој страни се повећава број навијачких реквизита, чији је удео у укупном дохотку спортске индустрије све већи.

Осим комерцијалног ефекта, спорт на глобалном нивоу остварује и идеолошку улогу. Стапање спорта са концептом масовне културе представља његово уподобљавање укусу гледаоца који захтева забаву, као контрапункт мучној радној свакодневици (Biti, 2008). На тај се начин лакше преносе идеолошке поруке. Најпре, гламурозна организација спортских догађаја показује да такве спектакле може себи да приушти само моћна економија, заснована на „невидљивој руци тржишта“. У том се смислу путем спорта учвршћује културна хегемонија, идеја о супериорности либерално-демократског друштвеног поретка, који гарантује економску ефикасност (Allison, 2015: 17), па самим тим и квалитетнију организацију рекреације (Dugalić, 2010: 17).

Према појединим теоретичарима медија, спектакуларизација спортских догађаја има функцију „попуњавања простора између реклама“, при чему су спортисти, као припадници савременог „селебрити“ сталеза, само статисти у функцији пропаганде, односно – маркузеовски речено – наметања потреба (Hromidžić, 2010: 626).

У том смислу долази до хипостазирања појмова као што су утакмица или фер игра (*fair play*): за изборну кампању тражи се

„фер игра“, у којој ће свако моћи да покаже своје способности; привредни живот се разуме као слободно надметање; платне картице добијају називе по спортским клубовима, а премијери у најавама састава својих влада траже „добар тим“, који често пореде са неким спортским клубом.

Овај парадигматичан друштвени оквир, ова хипостаза слободног тржишта, резултира свођењем човека на *такмичара*. Вредност на тржишту услуга, способност да се адаптира на систем капиталистичке производње, узима се као основна хумана вредност на управо имагинаран начин. Спорт у овом идеолошком погону апологизује тај аксиолошки захват.

Када се поменути вредносни систем примени на земље у такозваном „процесу транзиције“, онда се лош социјално-економски статус посматра као непосредна кривица сиромашних, при чему се они који немају средстава ни за основне потребе, јавни превоз или плаћање закупнина на бувљој пијаци – *криминализују*. Друштвена неуспешност је, са ове тачке гледишта, производ неактивности, која у *фер условима* „тржишне утакмице“ губитнике смешта у мрачни угао друштвене арене.

У великој такмичарској арени, попришту политичких, економских и спортских утакмица, играчи су индивидуализовани чак и када су део неког колектива. У том смислу, такмаци нису само играчи супротних тимова, него и саиграчи, баш као што се министри у владама такмиче за останак на позицији, или као што међу економским стручњацима постоји нескривени ривалитет. У том смислу се и тимови раздвајају на индивидуална прегнућа, а место у тиму се, парадоксално, завређује управо индивидуалним делима, а не тимским радом. У спорту, играч који следи „тимски дух“ у ствари је индивидуални такмичар, који добро процењује своју улогу у нападу или одбрани, чиме такође конкурише другим играчима и њиховој индивидуалној способности процене.

Када се та идеологија игре спусти до најобичнијег спортског догађаја, рецимо фудбала који играју две групе дечака у некој провинцији, с њом се истовремено преноси и поменути систем вредности. Свођење играча на такмичара више није у функцији тимског надметања, него постизања одређеног индивидуалног резултата, а он одређује не само играчки, већ и универзални хумани статус победника. Победник у игри треба да

заузме одређени положај, да буде носилац привилегија. Тај привилегован статус, међутим, никада није апсолутно задобијен. Победник је такође играч и у другим друштвеним играма које имају ранг такмичења, он је као индивидуа стално изложен тим вредносним аксиомима, при чему се матрица „фер игре“ преноси на остала друштвена подручја (Mišambled, 2015: 402).

Насиље на спортским приредбама, дакле, најпре генерише сама идеологија ривалитета и такмичења. Као и спортисти на терену, навијачи такође својим деловањем заузимају одређене позиције у навијачкој групи.

Међутим, проблем насиља на спортским такмичењима у одређеном смислу напушта парадигму „фер игре“. Отворено сучељавање, туча и прављење нереда не само да наносе штету него условљавају опасност да сами спортски догађаји постану мање комерцијални. Исто тако, инсистирање на институцијама демократског друштва, чији је задатак управо да осигурају либерално уређење тржишта, претпоставља, у ствари, концепцију „меке моћи“, лебдећег насиља чији истински субјективитет остаје невидљив, маскиран управо концепцијом политичко-економских модела који се прописују као једини начин за опстанак савременог друштва (Lošonc, 2009: 158).

Опасности и санкције – случај Србије

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама ступио је на снагу 2003. године. Током наредних петнаест година, тај закон је дорађиван све до сада важеће верзије из 2018. године (*Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 67/2003, 101/2005 – др закон, 90/2007, 72/2009 – др закон, 11/2009, 104/2013 – др закон и 87/2018).

Члан 4 овог закона ближе одређује сам појам насиља и недоличног понашања на спортским такмичењима. У недолично понашање се несумњиво може убројити „покушај уношења односно уношење у спортски објект, поседовање или употреба алкохола или других опојних средстава“ (члан 4, тач. 7), паљење навијачких реквизита или других предмета (тач. 9), али и

„маскирање лица ради прикривања идентитета“ (тач. 10) и бацање предмета на спортски терен или игралиште (тач. 2).

Насиље, с друге стране, подразумева неовлашћени улазак на спортски терен или у службене просторије клуба, „покушај уношења, односно уношење у спортски објекат или коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима може да се угрози безбедност учесника у спортској приредби или омета њен ток“ (став 8), али, пре свега – „физички напад на учеснике спортске приредбе, односно физички обрачун између учесника на спортској приредби“ (тач. 1).

Осим превентивних мера, које се односе на штампање брошура и пропаганду против насиља, али и конкретних активности које спортски клубови и органи реда треба да континуирано предузимају, нарочито у случајевима када се ради о „спортским приредбама повећаног ризика“, члан 23 предвиђа казне затвора од 30 до 60 дана, кумулативно са новчаним казнама од 50.000 до 150.000 динара за физичка лица, за дела која су означена као *насилно понашање* из члана 4 истог закона.

Релативно блага казнена политика, нарочито ако се упореди са законима у другим земљама, указује на слојевитост политике у борби против насиља у Србији као транзиционој земљи. Према мишљењу законодавца, недозвољено понашање на спортским приредбама представља мању друштвену опасност од кривичних дела, што значи да је процењено да је степен повреде друштвених вредности овде мањи него у случају извршења кривичних дела (Милојевић, Јанковић, Оташевић, 2019: 75).

Стиче се утисак да је блага казнена политика један од начина да се задржи контрола над навијачким групама, односно спречи успостављање антагонизма између органа реда и виновника нереда. То не значи, како то стоји у појединим написима у медијима, да држава отворено пактира са навијачима. Ствар је у томе да се релативно благом казном политиком, уз истовремену појачану превентиву, на известан начин остварује пацификација одређених навијачких група. Такође, избегавање строге казнене политике је у функцији смањења социјалних тензија, будући да су извршиоци наведених дела насиља на спортским догађајима пре свега млади људи са социјалне маргине.

Контрола се, у ствари, највише остварује евиденцијом о навијачима, коју регулише члан 13, став 1: „Организатор спортске приредбе из члана 8. став 2. овог закона дужан је да води евиденцију о продатим улазницама, која садржи: име и презиме, ЈМБГ или број путне исправе (ако се ради о странцу) лица којима се улазнице продају“.

Та евиденција се, према ставу 2 истог члана, одмах предаје територијално надлежној јединици Министарства унутрашњих послова. Сама по себи, евиденција већ има превентивни смисао, који треба да надомести релативно неизбалансирану ретрибутивну улогу кажњавања хулигана на спортским приредбама.

Посебну пажњу треба поклонити формулацији „приредбе повећаног ризика“. Иако се у тексту Закона то нигде не конкретизује, јасно је да се овде имају у виду спортска такмичења у којима наступају тимови или клубови нација које су на извесан начин сучељене на политичком плану. Организатор такве спортске приредбе, како стоји у тачки 4 члана 11 *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, дужан је да стриктно следи налоге Министарства унутрашњих послова и да, како налаже наредни члан истог закона, обезбеди физичко одвајање група гостујућих навијача.

За нас је, међутим, значајно да поставимо питање: шта је у корену овог „посебног ризика“? Да ли је ту реч о изражавању неког национално-политичког става, који доминира над смислом самог спортског догађаја, или се ради о *манифестацији насиља*, које се сублимира у форму која одвраћа поглед од *каузалитета насиља*? Када оперативац неке обавештајне службе планира *провокацију*, као приликом пуштања дрона са паролем албанских националиста усред Београда, он рачуна на акумулирану агресивност навијача оба тима, иако је то *нагомилавање агесије* узроковано другим социјалним проблемима, који немају примарно националистички смисао (Šijaković, 1994: 115).

Изван видокруга поменутог закона остају корени навијачког насиља, односно наглашени такмичарски карактер спорта. Примену Закона, у том смислу, можемо посматрати као пуку палијативну меру, уколико изостаје оно што и према Преамбули *Европског споразума* представља кључну вредност спорта – карактер игре у којој се остварују етички и хуманистички

принципи „заштите и развоја моралних и етичких основа спорта, као и људског достојанства и безбедности оних који су укључени у спорт – заштитом спорта, спортиста и спортисткиња од експлоатације раднополитичке, комерцијалне и финансијске користи, као и поступака који представљају злоупотребу или понижавање, укључујући и злоупотребу дрога и сексуалног злостављања и злоупотребе, посебно деце, младих и жена“ (Evropska povelja o sportu, 2001).

Према томе, Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, као закон једне земље у транзицији, има превасходно палијативни смисао. Тим законом се несумњиво умањује инциденца навијачког насиља, односно тај се облик делинквенције држи под контролом, док се, с друге стране, не задире у каузални иницијум ове социјалне појаве, јер би на тај начин и сам концепт друштвене и економске транзиције извесно постао упитан.

Закључак

Констатација да законска решења чији је задатак да регулишу понашање на спортским приредбама има палијативни смисао у ствари је *оксиморон*. Закони увек настоје да уреде неко подручје друштвеног живота *онда* када се проблем појави, у настојању да њихово деловање не поремети битно сам друштвени контекст који законима треба да буде осигуран.

Другим речима, системска решења подразумевају корени-тије социјалне промене него што то могу да обезбеде непосредна законска решења. Када је реч о спорту, односно спортском насиљу, то значи да превенција претпоставља промену оних друштвених релација које суштински омогућује насилно понашање навијача.

У овом тексту покушали смо да покажемо да навијачко насиље заклања поглед и онемогућује јасну детекцију примарног облика насилности у спорту, односно *спорта као насиља*.

Као и култура, спорт је у транзиционим друштвима декларативно признат, али суштински занемарен. Гашење аматерских институција културе (у многим местима је ова аматерска култура била једини облик културе) у том смислу најављује сличну

судбину аматерских спортских клубова. Апели да се појединци значајније укључе у финансирање минималних спортских ресурса није ништа друго до одустајање од неговања спортске базе. Уместо аматерског, капитал ће инвестирати само у врхунски спорт, при чему ће база селекције бити школски спорт, чиме ће васпитно-образовна функција физичког васпитања (у светлу хуманистичке парадигме) нужно бити потискивана у други план.

Смањење степена насиља у спорту, у том смислу, претпоставља ревитализацију спорта. Допринос спорта друштвеном благостању подразумева промену саме политичке парадигме, а до тога свакако не може доћи на изолованом и суженом политичком простору малих држава. Ревитализација спорта захтева ревитализацију друштва, а развој друштвеног благостања путем спорта подразумева и друге развојне процесе, занемарене и заборављене у транзиционим друштвима.

Истовремено, то је вероватно и једини истински делотворан начин за сузбијање насиља у спорту, јер афирмише изворну вредност игре (а не такмичења).

Литература

1. Allison, L. ed. (2015). *The Global Politics of Sport*. Routledge, London and New York.
2. Arnot, M., Osborne, C. (1999). *Gender and Crime in Modern Europe*. UCL Oress, London.
3. Biti, O. (2008). The Local and Global in Contemporary Sport. *Narodnaumjetnost* 45/1, 2008, pp. 183-197.
4. Bodin D., Robène L., Héas S. (1997). *Sport i nasilje u Evropi*. Knjiga trgovina, d.o.o., Zagreb.
5. Dinović, B. (2014). *Efekti dispozicionih i situacionih činilaca na agresivno ponašanje*, doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
6. Dugalić, S. (2010). Sportsko tržište, sportska djelatnost, sportska industrija, [http: Спортско%20тржиште,%20делатност%20и%20индустрија](http://Sportsko%20tržište,%20delatnost%20i%20industrija), доступан 24. 11. 2016.
7. Đulijanoti, R. (2008). *Sport: kritička sociologija*. Clio, Beograd.

8. Ђурђевић, Н. (2018). Конвенција о интегрисаном приступу безбедности, сигурности и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским догађајима, у *Зборник радова „XXI век – век услуга и Услужног права“* (М. Мићовић, ур.). Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац.
9. Ђурђић, Р. (2019). *Sport i nacionalna država u doba globalizacije i tranzicije – politikološko sociološki pristup*, doktorska distertacija. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd.
10. Encensberger, H.M. (1994). *Ogledi*. Svetovi, Novi Sad.
11. European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Evants and in particular at Football Matches, ETS. No 120, 11. 1. 1985, <http://www1.umn.edu/humanrts/euro/ets120.html>, доступан: 10. 1. 2020.
12. Europe Convention on an integrated safety, security and service approach at football matches and other sports events, Saint-Denis, 3. VII. 2016, <https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAD/552b7241390111e6a222b0cd86c2adfc/875c57d0397d11e6a222b0cd86c2adfc/>, доступан 10. 8. 2020.
13. *Evropska povelja o sportu*, Savet Evrope, 16. 5. 2001.<http://www.cok.me/wp-content/uploads/2018/04/EVROPSKA-SPORTSKA-POVELJA.pdf>, доступан: 12. 10. 2019).
14. From, E. (1976). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Naprijed, Zagreb.
15. Hromadžić, H. (2010). Mediji: spektakularizacija društvenog svijeta. *Filozofska istraživanja*, Vol. 30, sv. 4 (617-627).
16. Koković, D. (2010). *Društvo, nasilje i sport*. Mediterran publishing, Novi Sad.
17. Lošonc, A. (2009). *Moć kao društveni događa*. Adresa, Novi Sad.
18. Markuze, H. (1976). *Kultura i društvo*. BIGZ, Beograd.
19. Marcuse, H. (1983). *Eros i civilizacija*. Naprijed, Zagreb.
20. Mignon, P. (1996). La lutte contre le hooliganisme: comparaison européennes, in *Football, ombres au spectacle. Les cahiers de la sécurité intérieure*, No. 26, pp. 92-107.

21. Милојевић, С., Јанковић, Б., Оташевић, Б. (2019). *Супротстављање навијачком хулиганизму*. Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
22. Mišambled, R. (2015). *Istorija nasilja*. Akademaska knjiga, Novi Sad.
23. Otašević, B. (2014). Pojmovno određenje nasilja na sportskim priredbama, u *Mladi huligani na sportskim priredbama*, Organizacija za svetsku evropsku bezbednost i kulturu, Beograd.
24. Radović, B., Knežević, G. (1992). Jedan pokušaj merenja prokriminalnih supkulturnih vrednosti. *Zbornik Instituta za kriminološka istraživanja*, 1-2/1992, str. 122-136.
25. Ramón, F., Spaaij, J. (2006). *Understanding football hooliganism: a comparison of six Western European football clubs*. Vossiuspers UvA – Amsterdam University Press, Amsterdam.
26. Шијаковић, Б. (1994). *Зоон политикон*. Унирекс, Подгорица.
27. Taylor, Ian. (1982). *On the sports violence question: soccer hooliganism revisited*, Routledge & Kegan Paul London, Boston, Melbourne & Henely.
28. *Закон о ратификацији Европске конвенције о насиљу и недолжном понашању на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 9/90.
29. *Закон о спречавању насиља и недолжног понашања на спортским приредбама*, Службени гласник Републике Србије, бр. 67/2003, 101/2005 – др. закон, 90/2007, 72/2009 – др. закон, 111/2009, 104/2013 – др. закон и 87/2018.

Violence in Sport and Hooliganism

Abstract: *The aim of this paper is to point out the structure and some mechanisms for generating violence in sports. Based on the sociological analysis, the paper argues that violence in sports is a consequence of the concept of the sport itself as violence. This violence, in its contemporary form, appears as a neoliberal imperative of competition and victory, that is, emphasizing the need for individuals in the process of mutual competition to actualize their entrepreneurial potentials. Also, this article seeks to see the current*

laws on the prevention of violence and misbehavior at social events in a wider sociological and political key.

In this sense, the education system, culture and sport are thus becoming forms of expression of this new rationality of capitalism. It is a game of politics that makes sport an area of ideology, in the sense of a kind of hidden apology of the system of social production, which, as a petition principle, becomes apparent, becoming a general value framework upon which to evaluate the success of each initiative. This paradigmatic social framework, this free market hypostasis, results in the reduction of man to a competitor. The value in the services market, the ability to adapt to the system of capitalist production, is taken as basic human value in an imaginative way. Sport in this ideological drive apologizes for this axiological intervention. The ideological role of sport, therefore, is particularly pronounced in transition countries. The glorification of competition, the celebration of the victors, is thus only a first-rate semiological system that, in the apology of liberalism, turns in defense of the very social principle that enables the triumph of the best. Violence at sports events is, therefore, first generated by the very ideology of rivalry and competition. Just like athletes on the field, fans, in cheerleading groups, also occupy certain positions within the group through their actions.

However, the problem of violence in sports competitions, in a sense, abandons the "fair play" paradigm. Open confrontations, fights, clutter not only cause harm, but also condition the danger that the sporting events themselves become less commercial. Likewise, insisting on the institutions of a democratic society, whose task it is to ensure the liberal organization of the market, presupposes, in fact, the concept of "soft power", a floating violence, whose true subjectivity remains invisible, masked precisely by the conception of political-economic models, which are prescribed as the only way to survive in modern society. The problem of violence, however, will not be overcome by the use of palliative measures, since its genesis lies in the very structure of social inequality. In this sense, the hope remains that the revitalization of sport will have some positive effect on the relaxation of social antagonisms, which cause various forms of social deviance. In other words, systemic solutions imply more radical social changes than immediate legal solutions can provide. When it comes to sports or, more specifically, sports violence, it means that prevention

presupposes a change in those social relations that essentially enable the violent behavior of fans.

Keywords: *sports, sports violence, sport as violence, neoliberalism, sports paradigm.*